

تبیین الگوی عناصر ارتباطی تئاتر کودک با تأکید بر تقویت هویت ملی

چکیده

تئاتر کودک، به واسطه حضور زنده، تعامل رودررو و تجربه چندحسی‌اش، ظرفیتی برای انتقال مفاهیم فرهنگی و تقویت هویت ملی در خود نهفته دارد؛ باوجود این، پیوند میان عناصر ارتباطی این رسانه و فرایند دریافت مفاهیم هویتی در ذهن کودک، به شکلی منسجم تبیین نشده است. پژوهش حاضر می‌کوشد الگوی عناصر ارتباطی تئاتر کودک را با تأکید بر تقویت هویت ملی تبیین کند. این پژوهش با رویکردی کیفی و در دو مرحله سامان یافته است: در مرحله نخست، تجربه زیسته سی کودک شش تا دوازده ساله از تماشای تئاتر بررسی می‌شود؛ در مرحله دوم، مصاحبه‌های انجام‌شده با یازده تجربه تئاتر و ارتباطات، با استفاده از روش نظریه داده‌بنیاد تحلیل می‌شود. یافته‌ها نشان می‌دهد کودکان هویت ملی را از رهگذر نمادها، موسیقی، آیین‌ها، قهرمانان و عناصر اجرایی درمی‌یابند و در بستر اجرا درونی می‌کنند. الگوی پژوهش نیز فرستنده چندلایه، پیام چندکدانه، کانال‌های هم‌زمان و بازخورد زنده را دربرمی‌گیرد. نتایج حاکی از آن است که حضور زنده و تعامل مستقیم، مفاهیم هویت ملی را به تجربه‌ای جمعی بدل می‌سازد؛ تجربه‌ای که در خاطر کودک ماندگار می‌شود. بنابراین، تئاتر کودک، آنگاه که با طراحی ارتباطی سنجیده و متناسب با ویژگی‌های رشدی کودکان همراه شود، بستری اثرگذار برای تقویت و درونی‌سازی هویت ملی به شمار می‌آید.

کلیدواژه‌ها: تئاتر کودک، عناصر ارتباطی، هویت ملی، مخاطب کودک.

Developing a Communication Elements Model for Children's Theatre with an Emphasis on Strengthening National Identity

Abstract

Children's theatre occupies a distinctive position at the intersection of art and communication. Unlike screen-based media, theatre is grounded in the simultaneous physical presence of performers and spectators, making communication immediate, embodied, and responsive. Meaning is produced not only through verbal language but also through acting, movement, visual and auditory signs, spatial arrangements, rhythm, and audience responses. These features are especially important in theatre for children, where communication is closely tied to sensory perception, imagination, emotion, and participation. Given the role of media in children's socialization and the formation of cultural meanings, children's theatre can provide a setting in which ideas associated with national identity are encountered through lived experience. Nevertheless, existing research has generally examined children's theatre, media communication, cultural education, and national identity as separate areas of inquiry. Less attention has been paid to the way communicative elements of children's theatre are organized and related to one another in presenting and shaping national identity. This study therefore aimed to develop a conceptual model of the communicative elements of children's theatre, drawing on the medium-specific characteristics of theatre and focusing on children aged 6 to 12. The study employed an applied, exploratory qualitative design in two sequential stages. In the first stage, 30 children aged 6–12 who had attended children's theatre performances in District 4 of Mashhad and District 1 of Tehran between November 2021 and March 2024 were selected through purposive, criterion-based sampling. Data were gathered through semi-structured interviews and observation. Questions were adapted to the children's developmental level and concerned concrete aspects of their theatrical experience, including characters, stories, symbols, music, rituals, and performance elements, rather than asking directly about the abstract notion of national identity. The data were analyzed thematically, while frequencies were used only to indicate recurring themes and not as quantitative measures. The second stage involved semi-structured

interviews with 11 academics, researchers, managers, and professionals in theatre, children's theatre, media, and communication. Participants were selected through purposive and theoretical sampling, and interviews continued until theoretical saturation. The data were analyzed using Strauss and Corbin's grounded theory through open, axial, and selective coding, constant comparison, and theoretical memoing. Credibility, transferability, dependability, and confirmability were supported through participant review, comparison of interview and observational evidence, peer review, attention to discrepant cases, and documentation of analytical decisions. The findings indicate that children encounter national identity in theatre less as an abstract set of ideas than through concrete, emotionally engaging experiences. National symbols, music and songs, historical references, rituals, cultural heritage, Iranian narratives, and national figures emerged as important identity-related elements. Their significance, however, depended on how they were integrated into dramatic action and expressed through performance. Acting, movement, voice, costume, colour, stage design, rhythm, and music helped transform cultural references into experiences that children could perceive, interpret, and respond to. The final model comprises eight interconnected communicative components: a multilayered production source, a multi-coded message, simultaneous communication channels, a participatory child audience, performance context, live feedback, the broader social environment, and communicative discourse formation. The theatrical message is shaped collectively by playwrights, directors, actors, designers, educators, and cultural or institutional actors rather than by a single sender. At the same time, children participate through emotional, verbal, bodily, and imaginative responses. Live feedback and the shared performance environment make the process reciprocal and sensitive to context. The model further identifies causal conditions, educational and managerial strategies, contextual and intervening conditions, and communicative consequences. The main contribution of the study lies in explaining the relationships among these elements rather than simply listing them. The proposed model moves beyond a linear conception of communication in which predetermined identity messages are transmitted to passive recipients. Instead, it presents children's theatre as a dynamic communicative environment in which identity-related meanings are encountered, interpreted, and experienced through the interaction of production actors, performance codes, medium-specific characteristics, and child participation. The findings suggest that theatre's contribution to national identity does not depend merely on including cultural content; it also depends on how that content is selected, embodied, performed, perceived, and situated within its cultural and institutional context. The study does not claim that theatrical exposure automatically produces or guarantees national identity. Rather, it identifies the communicative mechanisms and conditions through which children's theatre may contribute to this process. In this respect, the model extends conventional linear approaches by bringing liveness, embodied presence, multimodal signification, immediate feedback, audience participation, and the social context of performance into a single framework. It also provides a basis for designing identity-oriented children's theatre, strengthening practitioner training, developing educational programs, and informing cultural policies concerned with children's engagement with shared cultural narratives, symbols, heritage, and belonging. These implications are particularly relevant to educational and cultural settings where theatre is expected to engage children with cultural heritage without reducing artistic communication to direct instruction, ideological messaging, or predetermined meanings.

Keywords: Children's Theatre, Communication Elements, Media Distinctions, National Identity, Child Audience.

۱. مقدمه

تئاتر، به مثابه صورت هنری و ارتباطی، بر مواجهه زنده و هم‌زمان اجراگر و مخاطب استوار است و از این حیث واجد کارکرد رسانه‌ای نیز هست. ساروخانی تئاتر را وسیله‌ای ارتباطی می‌داند که «پیامی را از جمعی به جمع دیگر منتقل می‌سازد» و از طریق سخن، حرکت و تصویر، معنا را برای مخاطب آشکار می‌کند (ساروخانی، ۱۳۸۲، ص. ۱۵۱). از این منظر، هم‌حضور اجراگر و مخاطب و امکان بازخورد هم‌زمان، تئاتر را از رسانه‌هایی مانند سینما، تلویزیون و رسانه‌های دیجیتال متمایز می‌کند؛ هرچند در فضای رسانه‌ای معاصر از حیث دسترسی به مخاطب عام و

استمرار ارتباط با او با محدودیت‌هایی مواجه است و شناخت مخاطب و سازوکارهای ارتباط با او ضرورتی بنیادین دارد (McQuail, 2020).

در نظام ارتباطی تئاتر، عناصری چون منبع، پیام، گیرنده، کانال و بازخورد در بطن اجرای زنده با مشارکت بازیگر، بدن، صحنه، نور، موسیقی و واکنش تماشاگر شکل می‌گیرند. بر اساس مبانی ارتباط، پیام از سوی منبع رمزگذاری و از طریق کانال منتقل و توسط گیرنده رمزگشایی می‌شود (Berlo, 1960). با این حال، در تئاتر، واکنش هم‌زمان مخاطب و مواجهه چهره‌به‌چهره، آن را از رسانه‌هایی که بازخورد در آن‌ها معمولاً با تأخیر رخ می‌دهد متمایز می‌کند (دادگران، ۱۳۸۷، ص. ۲۹). همچنین پیام تنها از مسیر کلام منتقل نمی‌شود، بلکه بدن، حرکت، تصویر و کنش صحنه‌ای نیز در تبدیل آن به تجربه‌ای مشارکتی نقش دارند (دادجوی توکلی، ۱۳۸۹، صص. ۱۶۴-۱۷۲). این ویژگی‌ها در تئاتر کودک اهمیت بیشتری می‌یابند؛ زیرا عناصر دیداری، شنیداری، حرکتی و تعاملی در تجربه و تفسیر نمایش توسط کودک نقش دارند.

ضرورت پژوهش حاضر از پیوند ظرفیت ارتباطی تئاتر با مسئله شکل‌گیری هویت ملی کودکان ناشی می‌شود. رسانه‌ها در انتقال ارزش‌ها، هنجارها و جامعه‌پذیری کودکان نقش مؤثری دارند (ناطق و همکاران، ۱۳۹۶) و تئاتر کودک به دلیل ماهیت دیداری، حرکتی و عاطفی، در یادگیری، مهارت‌های اجتماعی و انتقال غیرمستقیم مفاهیم فرهنگی نقش‌آفرین است (Vygotsky, 1978). در این پژوهش، تئاتر کودک به گونه‌ای از تئاتر اطلاق می‌شود که ساختار محتوایی، روایی، اجرایی و ارتباطی آن با ویژگی‌ها و نیازهای شناختی و عاطفی کودکان متناسب است. هویت در تعامل اجتماعی شکل می‌گیرد و هویت ملی ناظر بر احساس تعلق به سرزمین، فرهنگ و میراث مشترک و تداوم آن از طریق بازتفسیر نمادها و سنت‌هاست (اسمیت، ۱۳۸۳). با توجه به چالش‌های فرهنگی معاصر برای هویت ملی (غلامی و علیزاده، ۱۳۹۶)، شناسایی ظرفیت‌های رسانه‌ای مؤثر در تقویت هویت ملی کودکان ضروری است.

با وجود این، ادبیات موجود چگونگی نقش‌آفرینی عناصر ارتباطی تئاتر کودک در تقویت هویت ملی و نسبت میان آن‌ها در شکل‌گیری یک نظام ارتباطی منسجم را به‌طور مشخص تبیین نکرده است. بنابراین، مسئله اصلی پژوهش صرفاً شناسایی عناصر ارتباطی نیست، بلکه تبیین چگونگی ارتباط و سازمان‌یافتگی آن‌ها در فرایند شکل‌گیری و انتقال مفاهیم هویت ملی به کودکان است.

هدف پژوهش، ارائه الگویی مفهومی از عناصر و روابط ارتباطی تئاتر کودک با تأکید بر تقویت هویت ملی کودکان ۶ تا ۱۲ ساله است. بر این اساس، پرسش اصلی عبارت است از: الگوی ارتباطی تئاتر کودک در فرایند تقویت هویت ملی کودکان ۶ تا ۱۲ ساله چگونه تبیین می‌شود؟

انتخاب بازه سنی ۶ تا ۱۲ سال بر مبنای ویژگی‌های شناختی و رشدی این دوره و با اتکا به منابع دانشگاهی انجام شده است. در نظریه رشد شناختی پیاژه، این بازه با مرحله «عملیات عینی» هم‌زمان است؛ دوره‌ای که کودک توانایی تفکر منطقی درباره امور عینی، درک روابط علی و دریافت نظام‌های نمادین، قواعد و روایت‌های ساختاریافته را کسب می‌کند (Piaget, 1952). این ویژگی‌ها امکان دریافت مفاهیمی مانند هویت ملی را از طریق نمادها، روایت‌ها، آیین‌ها و شخصیت‌های نمایشی فراهم می‌سازد. این دوره در روان‌شناسی رشد «میان‌کودکی» نیز نامیده می‌شود (Santrock, 2018) و با دوره دبستان در نظام آموزشی ایران هم‌پوشانی دارد؛ بنابراین، این بازه از نظر شناختی، رشدی و فرهنگی برای بررسی تجربه کودکان ایرانی از تئاتر مناسب است.

۲. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر افق زمانی، مقطعی است و با رویکرد کیفی اکتشافی در دو مرحله انجام شد. در مرحله نخست، تجربه کودکان از تماشای تئاتر کودک بررسی و در مرحله دوم، با اتکا به مبانی نظری، پیشینه، یافته‌های مرحله نخست و مصاحبه با خبرگان، مؤلفه‌ها و روابط عناصر ارتباطی تئاتر کودک در زمینه تقویت هویت ملی با استفاده از نظریه داده‌بنیاد تبیین و در قالب الگویی ارتباطی سامان‌دهی شد. داده‌های هر دو مرحله از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته گردآوری شدند.

پیش از مصاحبه‌ها، مفاهیم و عناصر مرتبط با ارتباط در تئاتر و ویژگی‌های ارتباطی تئاتر کودک بر اساس مبانی نظری ارتباطات، مطالعات تخصصی تئاتر و پژوهش‌های مرتبط شناسایی و در قالب چارچوبی اولیه تنظیم شد. این چارچوب برای تعیین پیشینی مقوله‌ها نبود، بلکه به عنوان نقطه عزیمت نظری و راهنمای طراحی پرسش‌ها به کار رفت و در فرایند تحلیل با داده‌های کودکان و خبرگان تکمیل و پالایش شد.

در مرحله نخست، ۳۰ کودک ۶ تا ۱۲ ساله دارای تجربه تماشای تئاتر کودک، به شیوه هدفمند و مبتنی بر معیار انتخاب شدند. معیارهای ورود شامل قرار داشتن در بازه سنی تعیین‌شده، حضور در محل اجرای تئاتر و توانایی و تمایل به بیان تجربه بود. مصاحبه‌ها طی سه ماه در محل اجرای تئاتر و به مدت ۱۰ تا ۳۰ دقیقه انجام شدند. تئاترهای مورد بررسی در شهر مشهد (ناحیه ۴) و تهران (ناحیه ۱) طی آبان ۱۴۰۰ تا اسفند ۱۴۰۲ اجرا شدند. واکنش و نحوه مواجهه کودکان نیز از طریق مشاهده ثبت شد و گردآوری داده‌ها تا تکرار الگوهای پاسخ و دستیابی به کفایت اطلاعاتی ادامه یافت. با توجه به تفاوت‌های رشدی این بازه، سن مشارکت‌کنندگان در تحلیل مورد توجه قرار گرفت و پاسخ‌ها بدون فرض همگونی شناختی تفسیر شدند.

پرسش‌های مصاحبه با کودکان متناسب با سن، توانایی شناختی و تجربه زیسته آنان طراحی و از طرح مستقیم مفاهیم انتزاعی مانند «هویت ملی» پرهیز شد. پرسش‌ها عمدتاً بر دریافت آنان از عناصر عینی نمایش، از جمله شخصیت‌ها، داستان، نمادها، موسیقی، آیین‌ها و دیگر عناصر اجرایی متمرکز بود و ویژگی‌های سنی آنان در تحلیل پاسخ‌ها لحاظ شد.

داده‌های مرحله نخست با تحلیل کیفی مضمون‌محور بررسی شدند. متن مصاحبه‌ها چندین بار مطالعه، گزاره‌های معنادار استخراج و مضامین اولیه در قالب خوشه‌های مضمونی سازمان‌دهی شدند. سپس مضامین مرتبط با عناصر هویتی، نمادها، روایت‌ها، موسیقی، آیین‌ها، قهرمانان و عناصر اجرایی تئاتر دسته‌بندی شدند. شمارش موارد صرفاً برای نشان‌دادن تکرار مضامین در داده‌های کیفی انجام شد و مبنای آزمون آماری یا تعمیم نبود. واحد شمارش «مشارکت‌کننده» بود؛ بنابراین هر مشارکت‌کننده، صرف‌نظر از تعداد اشاره‌ها به یک مضمون، حداکثر یک بار در فراوانی آن مضمون محسوب شد. در پایان، بخشی از یافته‌ها برای بررسی انطباق برداشت پژوهشگر با تجربه مشارکت‌کنندگان، با تعدادی از کودکان مرور شد.

در مرحله دوم، ۱۱ نفر از استادان، پژوهشگران، مدیران و فعالان حرفه‌ای حوزه‌های تئاتر کودک، رسانه و ارتباطات مشارکت کردند. معیارهای انتخاب شامل مدرک کارشناسی ارشد یا بالاتر، حداقل ۱۰ سال سابقه علمی یا اجرایی و

داشتن اثر پژوهشی، آموزشی یا حرفه‌ای مرتبط بود. نمونه‌گیری ابتدا هدفمند و سپس متناسب با مقوله‌های در حال ظهور، بر اساس منطق نمونه‌گیری نظری ادامه یافت. مصاحبه‌ها ۳۰ تا ۶۰ دقیقه به طول انجامید و گردآوری و تحلیل هم‌زمان داده‌ها تا اشباع نظری، یعنی زمانی که داده‌های جدید ویژگی یا رابطه نظری تازه‌ای به مقوله‌ها نمی‌افزودند، ادامه یافت.

پرسش‌های مصاحبه با خبرگان بر پایه مبانی نظری، پیشینه پژوهش، چارچوب اولیه عناصر ارتباطی و یافته‌های مرحله نخست تنظیم شد. محورهای مصاحبه شامل فرایند و عناصر ارتباط در تئاتر کودک، ویژگی‌های اجرایی و ارتباطی، نقش بازیگر و گروه اجرایی، پیام و شیوه رمزگذاری، مشارکت و واکنش مخاطب، بستر اجرا و ظرفیت تئاتر در تقویت هویت ملی بود. متناسب با پاسخ‌ها، پرسش‌های پیگیرانه و کاوشی نیز مطرح شد.

تحلیل داده‌های مرحله دوم با رویکرد نظریه داده‌بنیاد و بر اساس کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام شد (Strauss & Corbin, 2008). پس از پیاده‌سازی مصاحبه‌ها، داده‌ها خط‌به‌خط بررسی و کدهای اولیه استخراج شدند. گردآوری و تحلیل هم‌زمان بود و کدها از طریق مقایسه مداوم با داده‌های جدید پالایش شدند. سپس مفاهیم مشابه در قالب مقوله‌های محوری سازمان‌دهی و روابط میان آن‌ها در قالب شرایط علی، راهبردها، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر و پیامدها تبیین شد. یادداشت‌های نظری نیز برای ثبت برداشت‌ها و روابط احتمالی تهیه شد. در کدگذاری انتخابی، مقوله محوری با سایر مقوله‌ها پیوند یافت و الگوی نهایی پژوهش شکل گرفت.

برای تأمین استحکام یافته‌ها، چهار معیار باورپذیری، انتقال‌پذیری، اتکاپذیری و تأییدپذیری مورد توجه قرار گرفت (Lincoln & Guba, 1985). برای افزایش باورپذیری، یافته‌ها توسط مشارکت‌کنندگان بازبینی شد، درگیری مستمر با داده‌ها و مقایسه مصاحبه و مشاهده صورت گرفت و کدها و مقوله‌ها توسط همکار پژوهشی بازبینی شدند. همچنین، توصیف ویژگی‌های مشارکت‌کنندگان و زمینه پژوهش برای ارتقای انتقال‌پذیری و ثبت مراحل گردآوری، کدگذاری، مقوله‌بندی و تصمیم‌های تحلیلی برای تأمین اتکاپذیری و تأییدپذیری انجام شد.

۳. پیشینه پژوهش

افشاری‌اصل (۱۳۹۰) تئاتر را به مثابه رسانه‌ای اثرگذار بررسی کرد و ارتباط مستقیم و بی‌واسطه را از ویژگی‌های آن دانست. آریایی‌نسب و سارونی (۱۳۹۵) نیز ادبیات نمایشی را روشی راهبردی برای آموزش کودکان معرفی کردند و نشان دادند نمایش به دلیل ماهیت عینی و تلفیقی، در انتقال مفاهیم فرهنگی، تقویت خلاقیت، تخلیه هیجانی، اصلاح رفتار و تثبیت یادگیری نقش دارد.

خلیفه و طاهری (۱۳۹۷) نقش هنر در هویت‌یابی کودکان پیش‌دبستانی و ابتدایی را بررسی کردند و تأثیر نقاشی، شعر، داستان، نمایش و هنردرمانی را بر مهارت‌های اجتماعی، ابراز احساسات، خودشناسی، عزت نفس و هویت‌یابی نشان دادند. دهقانی و صابرصلغی (۱۴۰۱) نیز نقش نمایشنامه‌نویسی کودک را در ارتقای هویت ملی و دینی بررسی کردند و نشان دادند داستان‌های قرآنی، ادبیات کهن فارسی، اسطوره‌ها، نمادهای فرهنگی و ارزش‌های اخلاقی به تقویت روحیه ملی، مذهبی و فرهنگی کودکان کمک می‌کنند.

در مطالعات خارجی، کامپانو و مدینا (۲۰۰۶) نشان دادند درام و فعالیت‌های نمایشی در کلاس‌های چندزبانه،

زمینه بیان تجربه‌های فرهنگی، گفت‌وگو درباره هویت و بازآفرینی تعلق اجتماعی را فراهم می‌کنند. علی یوسف (۲۰۲۲) نیز نقش رسانه‌های آموزشی کودک، از جمله تئاتر، داستان و پویانمایی، را در تقویت ابعاد مذهبی، فرهنگی و اجتماعی هویت ملی نشان داد. الحسن و السید (۲۰۲۳) تأثیر تئاتر کودک را در افزایش حس تعلق به جامعه و فرهنگ ملی از طریق روایت‌های ملی، نمادهای فرهنگی، شخصیت‌پردازی و ارزش‌های اجتماعی گزارش کردند. ایلیسکو گئورگیو (۲۰۲۴) نیز نشان داد تئاتر کودک در بافت‌های چندزبانه و مهاجری به بازنمایی هویت‌های فرهنگی، شکل‌گیری هویت‌های ترکیبی و تقویت احساس تعلق کمک می‌کند. ییلماز (۲۰۲۵) نیز نقش عناصر روایی، شخصیت‌پردازی، زبان تصویری و بازنمایی خانواده و جامعه را در شکل‌گیری هویت فرهنگی کودکان برجسته کرد. در مجموع، مطالعات داخلی بر نقش رسانه‌ای تئاتر، ظرفیت هنر و نمایش در آموزش غیرمستقیم و اهمیت کودکی در شکل‌گیری هویت ملی و فرهنگی تأکید دارند و مطالعات خارجی نیز نقش تئاتر، درام و رسانه‌های آموزشی کودک را در شکل‌دهی به هویت ملی، اجتماعی و فرهنگی نشان می‌دهند. باین‌حال، این پژوهش‌ها عمدتاً به صورت مستقل به تئاتر کودک، آموزش، هویت یا کارکردهای ارتباطی هنرهای نمایشی پرداخته‌اند و کمتر به تبیین یکپارچه عناصر و روابط ارتباطی تئاتر کودک و شرایط مؤثر بر تقویت هویت ملی توجه کرده‌اند. بنابراین، خلأ اصلی پیشینه، فقدان الگویی منسجم از عناصر، روابط و فرایندهای ارتباطی مؤثر بر تقویت هویت ملی در تئاتر کودک است. پژوهش حاضر با تمرکز بر این خلأ، مؤلفه‌های ارتباطی تئاتر کودک و نحوه سازمان‌یافتگی آن‌ها را در ارتباط با هویت ملی کودکان در قالب الگویی مفهومی تبیین می‌کند.

۴. مبانی نظری پژوهش

۴-۱. تئاتر کودک: ماهیت، ویژگی‌ها و کارکردهای ارتباطی

تئاتر کودک گونه‌ای از هنرهای نمایشی است که با ویژگی‌های شناختی، عاطفی، اجتماعی و تجربه زیسته کودکان شکل می‌گیرد و نمی‌توان آن را نسخه ساده‌شده تئاتر بزرگسالان دانست (فدایی‌حسین، ۱۳۸۸). از این رو، روایت، محتوا، شخصیت‌پردازی، زبان، ریتم و شیوه اجرا باید با ظرفیت ادراکی و نیازهای مخاطب کودک متناسب باشد و کودک به عنوان مخاطبی فعال در طراحی و تحلیل نمایش مورد توجه قرار گیرد (Reason, 2014).

تئاتر کودک در کنار اصول عمومی هنرهای نمایشی، ویژگی‌هایی چون ایجاز، وضوح، جذابیت روایی و بهره‌گیری از عناصر دیداری و شنیداری دارد (یزدانی، ۱۴۰۰). سادگی در اینجا به معنای تقلیل محتوای هنری یا آموزشی نیست، بلکه به انتخاب صورت نمایشی متناسب با توانایی دریافت و مشارکت کودک مربوط می‌شود (Schonmann, 2006). از منظر ارتباطی، تئاتر کودک بر ارتباطی زنده و دوسویه میان اجرا و مخاطب استوار است. واکنش‌هایی مانند خنده، سکوت، پرسش، همدلی و مشارکت، بر تجربه نمایشی اثر می‌گذارند؛ بنابراین، کودک صرفاً دریافت‌کننده پیام نیست، بلکه در معناپردازی مشارکت دارد (Reason, 2014).

تئاتر کودک در اجتماعی‌شدن، تقویت تخیل و رشد عاطفی و فرهنگی کودک نقش دارد و او را با موقعیت‌های عاطفی و الگوهای رفتاری مواجه می‌کند (کیانیان، ۱۳۸۶). باین‌حال، اثرگذاری آن به محتوا، شیوه اجرا، زمینه اجتماعی و فرهنگی کودک و کیفیت تعامل وابسته است (لزگی و منفردی، ۱۳۸۹). از این رو، ظرفیت آموزشی تئاتر بیش از انتقال

مستقیم مفاهیم، به تجربه، مشارکت و تخیل کودک متکی است (Nicholson, 2015).

وجه آموزشی و پداگوژیک تئاتر کودک نیز اهمیت دارد. این تئاتر علاوه بر اجراهای حرفه‌ای، در مدرسه، کلاس درس و فعالیت‌های نمایشی دانش‌آموزی تحقق می‌یابد و کودک، در مقام مخاطب، بازیگر یا مشارکت‌کننده در تولید نمایش قرار می‌گیرد. در این بستر، تجربه جمعی، گفت‌وگو، همکاری و مواجهه با ارزش‌ها و روایت‌های فرهنگی شکل می‌گیرد.

تئاتر کودک رسانه‌ای چندوجهی است که با تلفیق کلام، حرکت، تصویر، صدا و حضور زنده به آفرینش معنا می‌پردازد. حضور هم‌زمان اجرا و دریافت و امکان واکنش متقابل، تجربه‌ای متمایز از فیلم، پویانمایی و محتوای دیجیتال ایجاد می‌کند و در ارتباط کودک با نشانه‌ها، روایت‌ها و ارزش‌های جمعی نقش دارد (Schonmann, 2006). بر این اساس، تئاتر کودک صورتی هنری و ارتباطی است که ویژگی‌های مخاطب، ساختار اثر، شیوه اجرا، زمینه آموزشی و تعامل اجرا و مخاطب در آن نقش دارند. در پژوهش حاضر، تئاتر کودک نه ابزاری برای تقویت قطعی هویت ملی، بلکه ظرفیتی ارتباطی و پداگوژیک در نظر گرفته می‌شود که تحت تأثیر عناصر و شرایط مختلف در تقویت برخی مؤلفه‌های هویت ملی نقش دارند.

۴-۲. عناصر ارتباطی تئاتر کودک: فرستنده، پیام، کانال، گیرنده و بازخورد

در تئاتر کودک، ارتباط فرایندی پویا و دوسویه است که از سازمان‌یافتگی عناصر اجرایی و تناسب آن‌ها با ویژگی‌های شناختی، عاطفی و اجتماعی مخاطب شکل می‌گیرد (فیاضی، ۱۳۹۱). نویسنده، کارگردان و گروه اجرایی، همراه با عناصر دیداری، شنیداری و حرکتی، معنا را در قالب رویداد نمایشی سازمان می‌دهند و کودک آن را بر اساس تجربه و ادراک خود دریافت و بازتفسیر می‌کند. از این منظر، معنا از تلفیق نشانه‌های کلامی و غیرکلامی و در بستر مواجهه زنده اجرا و مخاطب شکل می‌گیرد.

عناصر اصلی این فرایند شامل مبدأ ارتباط، پیام، کانال‌های ارتباطی، مخاطب، بستر اجرا و بازخورد است. این عناصر در تئاتر کودک در ارتباطی متقابل عمل می‌کنند. مبدأ ارتباط، شامل نویسنده، کارگردان و گروه اجرایی، محتوای موردنظر را متناسب با ویژگی‌های مخاطب کودک به نشانه‌های نمایشی تبدیل می‌کند. زبان، شیوه بازی، میزانشن، ریتم، طراحی صحنه، نور و موسیقی نیز در صورت‌بندی و انتقال معنا نقش دارند؛ بنابراین، ارتباط مؤثر با کودک مستلزم تناسب صورت نمایشی پیام با توانایی ادراکی و تجربه زیسته اوست (DeVito, 2022).

پیام در تئاتر کودک از هم‌افزایی زبان، بدن، حرکت، رنگ، نور، موسیقی و کنش نمایشی شکل می‌گیرد و ماهیتی چندکدانه دارد؛ یعنی معنا در تعامل نشانه‌های مختلف صحنه ساخته می‌شود (کیانیان، ۱۳۸۷). از این رو، تئاتر کودک هم‌زمان ابعاد حسی، شناختی و عاطفی کودک را درگیر می‌کند و ارتباط در آن بر دریافت حسی، ادراک عینی، تخیل و مشارکت عاطفی مخاطب استوار است (Mattaini, 2020).

کودک در این فرایند مخاطبی منفعل نیست، بلکه در تولید معنا مشارکت دارد. واکنش‌های کلامی، عاطفی و رفتاری او، مانند خنده، سکوت، پاسخ‌گویی، هیجان و پرسش، شکل‌هایی از بازخورد محسوب می‌شوند. در تئاتر زنده، این بازخوردها هم‌زمان از سوی گروه اجرایی دریافت شده و بر کیفیت و گاه روند اجرا اثر می‌گذارند (DeVito, 2022).

بنابراین، بازخورد بخشی از فرایند شکل‌گیری و اصلاح ارتباط در جریان اجراست.

بستر اجرا نیز در شکل‌گیری ارتباط اهمیت دارد. فضای صحنه، آرایش رابطه میان اجراگران و تماشاگران، فاصله فیزیکی، حضور مشترک و امکان واکنش مستقیم مخاطب، شرایطی فراهم می‌کنند که معنا در آن شکل می‌گیرد. از این‌رو، موقعیت اجرا و رابطه میان اجراگر و مخاطب نیز در تولید تجربه و معنا دخالت دارند (Fischer-Lichte, 2008). این ویژگی در تئاتر کودک اهمیت بیشتری دارد؛ زیرا کودک از طریق حضور، واکنش و مشارکت خود بخشی از فرایند ارتباط نمایشی را شکل می‌دهد.

بی‌واسطگی، تعامل‌مندی، حضور مشترک و چندحسی‌بودن، تئاتر کودک را به رسانه‌ای متمایز برای انتقال و دریافت معنا تبدیل می‌کند. این ویژگی در انتقال مفاهیم فرهنگی و هویتی اهمیت دارد؛ زیرا تعلق، میراث فرهنگی، نمادهای ملی و ارزش‌های جمعی صرفاً از طریق بیان مستقیم منتقل نمی‌شوند، بلکه در قالب روایت، شخصیت، کنش، موسیقی، تصویر و مشارکت مخاطب تجربه می‌شوند. از این‌رو، عناصر ارتباطی تئاتر کودک باید متناسب با سطح درک کودک و به‌گونه‌ای سازمان‌یافته باشند که درگیری فعال او با اجرا را ممکن سازند.

بر این اساس، در پژوهش حاضر، عناصر ارتباطی تئاتر کودک نه اجزای منفرد یک الگوی خطی، بلکه اجزای به‌هم‌پیوسته یک نظام ارتباطی‌اند: مبدأ ارتباط، پیام چندکدانه، کانال‌های هم‌زمان، مخاطب کودک، بستر اجرا و بازخورد زنده. تعامل میان این عناصر، مبنای تحلیل چگونگی انتقال و دریافت مفاهیم مرتبط با هویت ملی در تئاتر کودک قرار می‌گیرد.

۳-۴. تمایزات رسانه‌ای تئاتر کودک: حضور زنده، تعامل مستقیم و تجربه چندحسی

تئاتر کودک در مقایسه با سینما، تلویزیون و رسانه‌های دیجیتال، بر حضور زنده، هم‌زمانی اجرا و دریافت، تعامل مستقیم و تجربه جمعی استوار است. در رسانه‌های ثبت‌شده، متن نمایشی پیش از مواجهه مخاطب تثبیت شده است، درحالی‌که تئاتر در حضور هم‌زمان اجراگر و مخاطب تحقق می‌یابد و واکنش مخاطب بر تجربه اجرا اثر می‌گذارد. از این‌رو، معنا در لحظه اجرا و از طریق ارتباط میان بازیگر، کودک، فضا، بدن، صدا، حرکت و واکنش مخاطب شکل می‌گیرد (Reason, 2014) و کودک با خنده، سکوت، پاسخ، هیجان، حرکت و مشارکت تخیلی در فرایند معناپردازی حضور دارد (Schonmann, 2006).

ویژگی دیگر تئاتر کودک، چندحسی‌بودن تجربه نمایشی است. کودک پیام را از مسیرهای دیداری، شنیداری، حرکتی و عاطفی دریافت می‌کند و بدن بازیگر، ریتم اجرا، موسیقی، نور، رنگ، لباس، دکور و فضای صحنه در تولید معنا مشارکت دارند (Webb, 2024). در نتیجه، مفاهیم فرهنگی و هویتی در تئاتر کودک در قالب تجربه‌ای محسوس، عاطفی و مشارکتی دریافت می‌شوند.

این ویژگی‌ها تئاتر کودک را در انتقال مفاهیم هویتی از رسانه‌های صرفاً تصویری یا کلامی متمایز می‌کنند. حضور زنده، بازخورد لحظه‌ای، جسمانیت ارتباط و چندکدانه‌بودن پیام، ظرفیت آن را برای تبدیل مفاهیم ملی و فرهنگی به تجربه‌ای مشترک و قابل‌درک برای کودک افزایش می‌دهد (Fischer-Lichte, 2008). با این حال، این ظرفیت به‌خودی‌خود به تقویت هویت ملی منجر نمی‌شود و تحقق آن به انتخاب و سازمان‌دهی مناسب محتوا، نشانه‌ها، روایت

و شیوه تعامل با مخاطب وابسته است.

۴-۶. هویت ملی در کودکی: مؤلفه‌ها و سازوکارهای شکل‌گیری

هویت مفهومی چندبعدی است که بر دو فرایند مکمل همانندی با اعضای یک گروه و تمایز از دیگران استوار است و در تعامل فرد با ساختارهای اجتماعی و فرهنگی شکل می‌گیرد (Jenkins, 2014). در میان سطوح شخصی، اجتماعی و ملی هویت، هویت ملی ناظر بر احساس تعلق فرد به یک ملت و اشتراک او در عناصر فرهنگی، تاریخی، زبانی و سرزمینی آن است. این هویت از طریق بازتولید و تفسیر ارزش‌ها، نمادها، خاطرات، اسطوره‌ها و سنت‌های مشترک استمرار می‌یابد و زمینه همبستگی و انسجام فرهنگی را فراهم می‌کند (Smith, 1993).

هویت ملی پدیده‌ای ثابت و طبیعی نیست، بلکه سازه‌ای اجتماعی و روایی است که در فرایند جامعه‌پذیری شکل می‌گیرد. کودک از طریق خانواده، نظام آموزشی، گروه همسالان، نهادهای فرهنگی و رسانه‌ها با معانی و نمادهای جمعی آشنا می‌شود و به تدریج میان خود و اجتماع ملی رابطه‌ای شناختی و عاطفی برقرار می‌کند. تجربه‌های کودکی و الگوهای ارائه‌شده در این دوره در شکل‌گیری تعلق گروهی و جایگاه فرد در محیط اجتماعی مؤثرند (Erikson, 2013). بنابراین، نقش رسانه و هنرهای نمایشی نیز باید در چارچوب همین فرایند جامعه‌پذیری فهم شود، نه به عنوان عاملی مستقل و تعیین‌کننده.

شکل‌گیری هویت ملی در کودکی از سه سازوکار به هم پیوسته تحقق می‌یابد: شناخت عناصر ملی مانند زبان، تاریخ، سرزمین، آیین‌ها و نمادها؛ احساس تعلق و پیوند عاطفی با جامعه ملی؛ و همانندسازی با شخصیت‌ها، روایت‌ها و الگوهای فرهنگی. کودکان با افزایش سن، شناخت متمایزتری از ملت خود و دیگر ملت‌ها به دست می‌آورند و نگرش‌های ملی آنان در پیوند با خانواده، آموزش، رسانه و تجربه‌های فرهنگی تحول می‌یابد (Barrett, 2013). بر این اساس، در پژوهش حاضر، هویت ملی صرفاً آگاهی از نمادها و عناصر ملی نیست، بلکه مجموعه‌ای از شناخت، احساس تعلق و همانندسازی با عناصر و روایت‌های فرهنگی مشترک است که از مشارکت کودک در شبکه‌ای از روایت‌ها، تصاویر، نمادها و کنش‌های اجتماعی شکل می‌گیرد.

۴-۵. ظرفیت تئاتر کودک در انتقال و درونی‌سازی مفاهیم هویتی

رسانه‌ها و قالب‌های هنری با بازنمایی میراث تاریخی، زبان، آیین‌ها، ارزش‌ها، نمادها و خاطرات جمعی، در شکل‌گیری و بازتولید هویت ملی نقش دارند (Edensor, 2020). تئاتر کودک نیز به سبب ماهیت روایی، حضور زنده، ارتباط مستقیم با مخاطب و بهره‌گیری هم‌زمان از نقش، نماد، گفتار، موسیقی، حرکت، بدن و فضا، ظرفیت ویژه‌ای برای معرفی و تجربه مفاهیم هویتی دارد (Schonmann, 2006). در این قالب، مفاهیم ملی نه به صورت آموزه‌های انتزاعی و مستقیم، بلکه در قالب تجربه‌ای محسوس، عاطفی، نمایشی و مشارکتی در برابر کودک قرار می‌گیرند. مفاهیم هویتی در تئاتر کودک از طریق داستان، شخصیت، قهرمان، نشانه‌های بصری، موسیقی، آیین‌ها، زبان، لباس، حرکت و موقعیت‌های بازنمایی می‌شوند. کودک با همدلی با شخصیت‌ها، همانندسازی با قهرمانان، رمزگشایی نشانه‌ها و مشارکت عاطفی در رویداد نمایشی، معناهای فرهنگی را دریافت و تفسیر می‌کند (Reason, 2014). از این رو، انتقال هویت در تئاتر کودک بیش از آموزش مستقیم، از مسیر تجربه زیباشناختی، درگیری عاطفی، ارتباط زنده و

مشارکت تخیلی شکل می‌گیرد (Nicholson, 2015).

بر این اساس، تئاتر کودک مؤلفه‌های هویت ملی را از مفاهیم کلی و ذهنی به تجربه‌ای عینی و قابل‌درک نزدیک می‌کند. روایت‌های تاریخی، نمادهای ملی، ارزش‌های فرهنگی، زبان، آیین‌ها و خاطرات جمعی، هنگامی که در قالب کنش نمایشی، موسیقی، تصویر، حرکت و ارتباط زنده عرضه می‌شوند، زمینه شناخت، احساس تعلق و همانندسازی را فراهم می‌کنند. بنابراین، در پژوهش حاضر، هویت ملی مجموعه‌ای از مؤلفه‌های فرهنگی، تاریخی، نمادین و ارزشی مشترک است که در تئاتر کودک از طریق عناصر نمایشی و مشارکت مخاطب بازنمایی و تجربه می‌شوند و در شکل‌گیری نگرش و احساس تعلق هویتی کودک نقش دارند.

۶-۴. زمینه‌ها و عوامل اثرگذار بر ارتباط هویتی در تئاتر کودک

اثرگذاری تئاتر کودک در انتقال مفاهیم هویتی تنها به متن یا کیفیت اجرای صحنه‌ای وابسته نیست، بلکه در پیوند با عوامل فردی، خانوادگی، اجرایی، نهادی و اجتماعی شکل می‌گیرد. کیفیت محتوای نمایشی، تناسب روایت با سن کودک، استفاده از نمادها و قهرمانان قابل‌فهم، عناصر اجرایی و فضای اجرا، دریافت و درونی‌سازی مفاهیم هویتی را تقویت می‌کنند. همچنین، بسترهای آموزشی و پداگوژیک، به‌ویژه تئاتر دانش‌آموزی و فعالیت‌های نمایشی مدرسه، زمینه پیوند تجربه نمایشی با یادگیری و جامعه‌پذیری کودک را فراهم می‌کنند. در مقابل، ضعف محتوا، ناهماهنگی عوامل تولید، نبود حمایت نهادی یا نامتناسب بودن فضای اجرا، ارتباط هویتی را تضعیف می‌کند (Reason, 2014). در سطح مخاطب، ویژگی‌های شناختی، عاطفی، خانوادگی و فرهنگی کودک در دریافت پیام‌های هویتی نقش دارند. سن، تجربه قبلی، آشنایی با نمادهای ملی، تربیت خانوادگی، انگیزه، پیش‌دانسته‌های تاریخی و ارتباط کودک با روایت‌ها و آیین‌های ملی، بر تفسیر او از نمایش اثر می‌گذارند. بنابراین، کودک پیام هویتی را یکسان و مکانیکی دریافت نمی‌کند، بلکه آن را بر اساس زمینه‌های فردی و فرهنگی خود معنابخشی می‌کند (Barrett, 2013). در سطح اجتماعی و حرفه‌ای نیز حمایت نهادی، سیاست‌گذاری فرهنگی، نیروی متخصص، تولید نمایشنامه‌های باکیفیت، جشنواره‌ها، گفتمان مشترک میان هنرمندان و برنامه‌ریزان و استمرار تولید آثار هویتی بر کارآمدی تئاتر کودک در تقویت هویت ملی اثرگذارند (Al-Hassan & Al-Sayed, 2023). بر این اساس، در پژوهش حاضر، شرایط زمینه‌ای و مداخله‌گر عواملی‌اند که فرایند انتقال، دریافت و درونی‌سازی مفاهیم هویتی از طریق تئاتر کودک را تسهیل یا محدود می‌کنند.

۵. یافته‌ها

یافته‌های پژوهش بر اساس محورهای مبانی نظری سازمان‌دهی شده‌اند. ابتدا دریافت کودکان از عناصر هویت ملی، سپس مؤلفه‌های ارتباطی تئاتر کودک، تمایزات رسانه‌ای، شرایط زمینه‌ای و مداخله‌گر و در نهایت الگوی تقویت هویت ملی در تئاتر کودک ارائه می‌شود.

۵-۱. دریافت کودکان از عناصر هویت ملی در تئاتر کودک

در بخش نخست، داده‌های حاصل از مصاحبه با کودکان تماشاگر تئاتر بررسی شد. تحلیل پاسخ‌ها نشان داد کودکان عناصر هویت ملی را عمدتاً از طریق نشانه‌های دیداری، شنیداری، روایی و اجرایی دریافت و معناپردازی می‌کنند. تئاتر کودک در این فرایند صرفاً ابزار انتقال پیام مستقیم نیست، بلکه بستری برای مواجهه عاطفی، همذات‌پنداری با شخصیت‌ها، شناخت نمادهای ملی و مشارکت در موقعیت‌های فرهنگی است. مضامین اصلی شامل نمادهای ملی، موسیقی و سرود، تاریخ و میراث فرهنگی، آیین‌ها و حرکات موزون، قهرمانان ملی، قصه‌ها و روایت‌های ایرانی و عناصر ارتباطی تئاتر بود.

یکی از برجسته‌ترین مضامین، مواجهه کودکان با پرچم به‌عنوان نماد ملی بود. کودکان پرچم را نشانه ایران، غرور ملی، تعلق جمعی و احترام به کشور دریافت کردند. با توجه به ماهیت کیفی داده‌ها، این یافته بیانگر تجربه و معناپردازی کودکان است و به‌تنهایی اثبات‌کننده اثر قطعی تئاتر بر افزایش هویت ملی آنان نیست.

موسیقی و سرود نیز در دریافت کودکان جایگاه برجسته‌ای داشت. پاسخ‌ها نشان داد موسیقی ایرانی و سرود ملی صرفاً عنصر تزئینی اجرا نیستند، بلکه حافظه فرهنگی و عاطفه ملی آنان را فعال می‌کنند. کودکان موسیقی ایرانی را با شادی، غرور، آشنایی با فرهنگ ایرانی و تعلق به کشور پیوند داده‌اند. از این منظر، موسیقی واسطه‌ای برای تجربه عاطفی مفاهیم هویتی در تئاتر کودک است، نه عاملی مستقل و قطعی برای شکل‌دهی هویت ملی.

مضمون دیگر، مواجهه کودکان با تاریخ و میراث فرهنگی ایران بود. برخی کودکان پس از تماشای نمایش به شناخت تاریخ، گذشته ایران، آیین‌هایی مانند نوروز و افتخار به تمدن ایرانی اشاره کردند. این یافته نشان می‌دهد تئاتر کودک از طریق روایت، شخصیت‌پردازی، صحنه‌پردازی و تصویرسازی، مفاهیم تاریخی و فرهنگی را به تجربه‌ای عینی و قابل‌درک‌تر برای کودک تبدیل می‌کند.

حرکات موزون، آیین‌ها، لباس‌ها، نشانه‌های بومی و روایت‌های ایرانی نیز در تجربه کودکان حضور داشتند. کودکان این عناصر را با زیبایی، شادی، اصالت فرهنگی، آشنایی با سنت‌ها و شناخت شخصیت‌های اسطوره‌ای پیوند دادند. تئاتر کودک از طریق ترکیب بدن، حرکت، موسیقی، لباس، روایت و صحنه، معانی فرهنگی را به‌صورت محسوس و غیرمستقیم در اختیار کودک قرار می‌دهد.

یکی دیگر از یافته‌ها، نقش قهرمانان ملی در فرایند همانندسازی کودکان بود. بسیاری از کودکان به علاقه، تحسین و الگوبرداری از قهرمان نمایش اشاره کردند. قهرمان نمایشی واسطه شکل‌گیری نگرش‌های ارزشی و هویتی و زمینه همانندسازی کودک با ارزش‌هایی مانند شجاعت، مسئولیت‌پذیری و تعلق ملی می‌باشد.

دریافت کودکان همچنین نشان داد عناصر ارتباطی تئاتر کودک، از جمله بازیگر، متن، صحنه، موسیقی، نور، حرکت، لباس، کارگردانی و مشارکت مخاطب، در دریافت و تفسیر پیام‌های هویتی نقش دارند. ماهیت زنده و تعاملی تئاتر، کودک را از وضعیت تماشاگر منفعل خارج کرده و در فرایند دریافت، احساس، تفسیر و بازسازی معنا مشارکت می‌دهد. این مشارکت را باید در چارچوب تجربه ارتباطی نمایش فهم کرد و نه لزوماً معادل تغییر پایدار در هویت کودک دانست.

جدول ۱. مضامین استخراج‌شده از مصاحبه با کودکان درباره دریافت عناصر هویت ملی در تئاتر کودک

مضمون اصلی	مضمون فرعی	معانی استخراج‌شده
هویت ملی	پرچم و نمادهای ملی	شناخت پرچم، احترام به پرچم، افتخار به پرچم، احساس تعلق به کشور، پرچم به‌مثابه

نماد ایرانی بودن		
علاقه به موسیقی ایرانی، احترام به سرود ملی، احساس غرور، آشنایی با موسیقی ملی، پیوند عاطفی با موسیقی ایرانی	موسیقی و سرود	
شناخت تاریخ ایران، افتخار به گذشته، توجه به نوروز، باور به تمدن ایرانی، احترام به پیشینیان و اسطوره‌ها	تاریخ و میراث فرهنگی	
آشنایی با سنت‌ها، توجه به حرکات آیینی، علاقه به لباس و نشانه‌های بومی، درک زیبایی و اصالت فرهنگی	آیین‌ها و حرکات موزون	
هماندسازی با قهرمان، تحسین شجاعت، الگوبرداری اخلاقی، دفاع از وطن، شناخت قهرمانان ایرانی	قهرمانان ملی	
آشنایی با افسانه‌ها، انتقال پیام اخلاقی، شناخت شخصیت‌های اسطوره‌ای، تقویت زبان و ادبیات فارسی	قصه‌ها و روایت‌های ایرانی	
انتقال پیام از طریق بدن، صدا، احساس، نقش‌آفرینی و ایجاد ارتباط مستقیم با کودک	بازیگر	عناصر ارتباطی تئاتر
قصه‌گویی، گفت‌وگو، کاربرد زبان فارسی، بازنمایی ارزش‌های فرهنگی و تاریخی	متن و روایت	
استفاده از نور، دکور، لباس، اشیای آیینی، موسیقی و فضای دیداری برای تقویت معنا	صحنه و طراحی	
گفت‌وگو، واکنش عاطفی، حضور در اجرا، تجربه جمعی و شکل‌گیری یادگیری مشارکتی	مشارکت کودک	

برای پشتیبانی از مضامین استخراج‌شده، نمونه‌هایی از گفته‌های کودکان به‌عنوان شواهد کیفی ارائه می‌شود. یکی از کودکان بیان کرد: «وقتی پرچم ایران را در تئاتر دیدم، احساس غرور کردم». کودک دیگری گفت: «من نمایش را دیدم و از اینکه ایرانی هستم، به خودم افتخار می‌کنم». همچنین، یکی از کودکان درباره قهرمانان اظهار کرد: «بزرگ شوم می‌خواهم مثل قهرمان ملی کشورم باشم». این نقل‌قول‌ها شواهدی از تجربه و ادراک کودکان در مواجهه با عناصر هویتی نمایش فراهم می‌کنند و مضامین استخراج‌شده را پشتیبانی می‌کنند.

یافته‌های این بخش نشان می‌دهد تئاتر کودک از طریق ترکیب عناصر ارتباطی خود، زمینه تجربه و معناپردازی هویت ملی را فراهم می‌کند. کودکان از راه مشاهده نمادها، شنیدن موسیقی، مواجهه با قهرمانان، تجربه روایت‌های ایرانی و مشارکت در فضای زنده اجرا، معانی ملی را در قالب تجربه‌ای عاطفی، دیداری، شنیداری و جمعی دریافت می‌کنند. بر اساس داده‌های پژوهش، عناصر «نماد»، «موسیقی»، «روایت»، «قهرمان»، «بازیگر»، «صحنه» و «مشارکت مخاطب» در تجربه هویتی کودکان نقش واسطه‌ای دارند و در الگوی نهایی پژوهش به‌عنوان مؤلفه‌های مرتبط با فرایند ارتباط هویتی در نظر گرفته می‌شوند.

۲-۵. مؤلفه‌های ارتباطی تئاتر کودک از دیدگاه خبرگان

در مرحله دوم پژوهش، مصاحبه‌های خبرگان حوزه تئاتر کودک، رسانه و ارتباطات با هدف شناسایی مؤلفه‌های ارتباطی تئاتر کودک و نسبت آن‌ها با تقویت هویت ملی تحلیل شد. یافته‌ها نشان داد ارتباط در تئاتر کودک، به دلیل ماهیت زنده، چندکدانه و تعاملی، به انتقال کلامی پیام محدود نیست و از تعامل عناصر انسانی، دیداری، شنیداری، حرکتی و عاطفی شکل می‌گیرد.

تحلیل مصاحبه‌ها نشان داد الگوی ارتباطی تئاتر کودک بر هشت مؤلفه استوار است. این مؤلفه‌ها در امتداد عناصر ارتباطی مبانی نظری شناسایی شدند، اما داده‌ها نشان دادند مدل خطی فرستنده - پیام - گیرنده برای تبیین ارتباط

هویتی کافی نیست و مؤلفه‌های زمینه‌ای، تعاملی و اجتماعی نیز باید در نظر گرفته شوند. فرستنده ماهیتی چندلایه دارد و نویسنده، کارگردان، بازیگر، طراحان و ساختار اجرایی را دربرمی‌گیرد. پیام چندکدانه است و از طریق متن، بدن، صدا، موسیقی، حرکت، رنگ، لباس، دکور و روایت منتقل می‌شود. کانال‌های ارتباطی هم‌زمان و ترکیبی عمل می‌کنند و کودک پیام را از مسیرهای دیداری، شنیداری، حرکتی و عاطفی دریافت می‌کند. گیرنده نیز مخاطبی فعال است که با واکنش‌های کلامی، هیجانی، بدنی و تخیلی در معناپردازی نقش دارد. در کنار این عناصر، بستر اجرا، بازخورد زنده، فضای اجتماعی و گفتمان‌سازی ارتباطی نیز دریافت و تجربه مفاهیم هویتی را تحت تأثیر قرار می‌دهند.

جدول ۲. مؤلفه‌های الگوی ارتباطی تئاتر کودک در تقویت هویت ملی از دیدگاه خبرگان

مؤلفه الگوی ارتباطی	کد محوری	نقش در تقویت هویت ملی
فرستنده چندلایه	آموزش، مأموریت‌بخشی، مهارت ارتباطی	هماهنگ‌سازی عوامل انسانی و اجرایی برای انتقال پیام هویتی
پیام چندکدانه	تولید محتوا، مصادیق هویت ملی، الگوسازی	تبدیل مفاهیم هویتی به روایت، تصویر، بدن، موسیقی و کنش
کانال‌های ارتباطی هم‌زمان	جذاب‌سازی، ارتقای عملکرد ارتباطی	انتقال پیام از مسیرهای دیداری، شنیداری، حرکتی و عاطفی
گیرنده مشارکتی	عوامل فردی، ارزش‌آفرینی	مشارکت کودک در دریافت، تفسیر و همانندسازی
زمینه و بستر اجرا	شرایط محیطی، مدیریت منابع	فراهم‌سازی امکان اجرای مؤثر پیام هویتی
بازخورد و پویایی اجرا	پویایی تئاتر	اصلاح و تقویت ارتباط از طریق واکنش زنده مخاطب
فضای کلان اجتماعی	جو ملی، فرهنگی و اجتماعی	حمایت اجتماعی و فرهنگی از استمرار پیام هویتی
گفتمان‌سازی ارتباطی	هم‌اندیشی و گفتمان‌سازی	ایجاد فهم مشترک میان کنشگران تئاتر کودک

بر این اساس، ارزش افزوده الگوی پیشنهادی صرفاً شناسایی عناصر ارتباطی تئاتر کودک نیست، بلکه صورت‌بندی ارتباط میان عناصر کلاسیک ارتباط و مؤلفه‌های اختصاصی تئاتر کودک، از جمله حضور زنده، مشارکت مخاطب، بستر اجرا و شرایط اجتماعی - فرهنگی، برای تبیین فرایند ارتباط هویتی است.

۳-۵. تمایزات رسانه‌ای تئاتر کودک در انتقال مفاهیم هویتی

یافته‌های پژوهش نشان داد تمایزات رسانه‌ای تئاتر کودک یکی از پایه‌های الگوی ارتباطی آن است. تئاتر در مقایسه با تلویزیون، سینما و رسانه‌های دیجیتال، بر حضور زنده، تعامل مستقیم، بدن، فضا، بازخورد لحظه‌ای و تجربه مشترک استوار است. از این رو، مفاهیم هویتی از طریق بدن بازیگر، طراحی صحنه، موسیقی، نور، حرکت، واکنش مخاطب و فضای اجرا منتقل می‌شوند و تجربه‌ای متفاوت از رسانه‌های مبتنی بر متن یا تصویر ثبت‌شده ایجاد می‌کنند.

تمایزات رسانه‌ای تئاتر کودک در پنج محور اصلی قابل تبیین است: نخست، مخاطب فعال و مشارکتی که با واکنش‌های هیجانی، کلامی، بدنی و تخیلی در معناپردازی نقش دارد؛ دوم، فرستنده چندلایه که پیام هویتی را از تعامل نویسنده، کارگردان، بازیگر، طراحان و فضای اجرا شکل می‌دهد؛ سوم، حضور زنده و اصالت رخداد که هم‌زمانی اجرا و دریافت و بازخورد لحظه‌ای را ممکن می‌کند؛ چهارم، جسمانیت ارتباط که مفاهیم هویتی را از طریق بدن بازیگر، حرکت، ریتم و واکنش بدنی کودک به تجربه‌ای حسی تبدیل می‌کند؛ و پنجم، ارتباط چندکدانه که هویت ملی را از طریق متن، صدا، موسیقی، نور، لباس، دکور، حرکت و فضا در قالب نشانه‌های دیداری، شنیداری، حرکتی و

عاطفی بازنمایی می‌کند.

در نتیجه، این تمایزات ظرفیت تئاتر کودک را برای تبدیل مفاهیم هویتی به تجربه‌ای زیسته، جمعی و عاطفی افزایش می‌دهند؛ هرچند به معنای برتری ذاتی آن بر سایر رسانه‌ها نیست. کودک در این فرایند، هویت ملی را از طریق دیدن، شنیدن، احساس کردن، همانندسازی با شخصیت‌ها و درگیری با فضای اجرا تجربه می‌کند.

جدول ۳. تمایزات رسانه‌ای تئاتر کودک در انتقال مفاهیم هویتی

تمایز رسانه‌ای تئاتر کودک	مفهوم استخراج شده	نقش در انتقال هویت ملی
مخاطب فعال و مشارکتی	رمزگشایی خلاقانه، واکنش عاطفی، تعامل دوسویه	کودک در تولید معنا مشارکت می‌کند و پیام هویتی را منفعلانه دریافت نمی‌کند.
فرستنده چندلایه	بازیگر، کارگردان، نویسنده، طراحان و فضای اجرا	پیام هویتی حاصل شبکه‌ای از عوامل انسانی، اجرایی و محیطی است.
حضور زنده و اصالت رخداد	هم‌زمانی اجرا و دریافت، بازخورد لحظه‌ای، برگشت‌ناپذیری	پیام هویتی برای کودک به تجربه‌ای واقعی، ملموس و عاطفی تبدیل می‌شود.
جسمانیت ارتباط	بدن بازیگر، واکنش بدنی کودک، حرکت و ریتم	مفاهیم هویتی از سطح کلام به سطح تجربه حسی و بدنی منتقل می‌شوند.
ارتباط چندکدانه	متن، صدا، موسیقی، نور، لباس، دکور، حرکت و فضا	هویت ملی از طریق مجموعه‌ای از نشانه‌های دیداری، شنیداری، حرکتی و عاطفی بازنمایی می‌شود.

۵-۴. شرایط زمینه‌ای تقویت هویت ملی در تئاتر کودک

بر اساس تحلیل مصاحبه‌های خبرگان، شرایط زمینه‌ای مؤثر بر تقویت هویت ملی از طریق تئاتر کودک در چهار مقوله «تولید محتوای هویتی»، «الگوسازی و مستندسازی»، «جو ملی، فرهنگی و اجتماعی» و «بستر اجرایی و محیطی تئاتر کودک» طبقه‌بندی شد. این شرایط، زمینه تحقق فرایند ارتباطی و راهبردهای آموزشی و مدیریتی مرتبط با آن را فراهم می‌کنند.

نخست، تولید محتوای هویتی است که باید متناسب با سن و نیازهای کودک و به‌صورت غیرمستقیم و دراماتیک ارائه شود تا در تجربه زیباشناختی او ادغام شود. دوم، الگوسازی و مستندسازی قهرمانان و اسطوره‌های ملی است. تئاتر با تبدیل شخصیت‌های تاریخی و فرهنگی به شخصیت‌های دراماتیک، امکان مواجهه ملموس کودک با آنان را از طریق کنش، روایت و شخصیت‌پردازی فراهم می‌کند.

سوم، جو ملی، فرهنگی و اجتماعی است. جشنواره‌ها و رویدادهای تخصصی با ایجاد رقابت سازنده و گفتمان هویتی، تئاتر کودک را به بخشی از فرایند آموزش و تربیت فرهنگی تبدیل می‌کنند. چهارم، بستر اجرایی و محیطی تئاتر کودک است. کیفیت سالن، چیدمان، صدا، نور، دکور، ایمنی، دسترسی به صحنه و تناسب فضای اجرا با ویژگی‌های سنی مخاطب بر کیفیت دریافت پیام اثر می‌گذارد. بنابراین، بستر اجرا شرط زمینه‌ای تحقق ارتباط مؤثر و تجربه مناسب کودک است.

جدول ۴. شرایط زمینه‌ای مؤثر بر تقویت هویت ملی در تئاتر کودک

مقوله اصلی	مفهوم	کدهای استخراج شده	داده خلاصه شده
تولید محتوای هویتی	تولید محتوای باکیفیت	نمایشنامه، داستان ملی، موسیقی، ابزار بومی	استفاده از عناصر بومی و ملی در متن و اجرای تئاتر کودک
	پاسخگویی به نیاز کودک	نیاز شناختی، عاطفی و هویتی	تناسب محتوای نمایشی با ساختار روانی و سنی مخاطب
الگوسازی و مستندسازی	الگوسازی اسطوره‌ها	قهرمانان ملی، ویژگی‌های الگویی، کنش ملی	معرفی ویژگی‌های کنشی قهرمانان برای همانندسازی کودک
	بازنمایی شخصیت‌های تاریخی	شخصیت تاریخی، تجربه نمایشی، فهم کودک	تبدیل مفاخر ملی به شخصیت‌های دراماتیک و ملموس
جو ملی و اجتماعی	رقابت و هم‌افزایی فرهنگی	جشنواره، مسابقه، همایش، اثر فاخر	ایجاد انگیزه در هنرمندان برای تولید آثار با موضوعات ملی
	ترویج محیط یادگیری	انگیزه کودک، یادگیری هویت، مشارکت	شکل‌دهی به فضاهای اجتماعی برای استمرار آموزش هویتی
بستر اجرایی و محیطی	استانداردسازی فضای اجرا	سالن، چیدمان، وضوح صدا، نور، ایمنی	تناسب فضای اجرا با نیازهای ادراکی، عاطفی و ایمنی کودک
	دسترسی و اتمسفر محیطی	فضا، دکور، اتمسفر، دسترسی به صحنه	فراهم‌سازی زیرساخت فیزیکی مناسب برای درگیری عاطفی کودک

۵-۵. شرایط مداخله‌گر در تقویت هویت ملی از طریق تئاتر کودک

شرایط مداخله‌گر در سه مقوله اصلی «ظرفیت حرفه‌ای و سازمانی تئاتر کودک»، «ویژگی‌های فردی، خانوادگی و فرهنگی مخاطب» و «سطح گفتمان مشترک میان کنشگران» دسته‌بندی شدند. این شرایط، بسته به کیفیت و وضعیت آن‌ها، بر تحقق فرایند ارتباطی و انتقال مفاهیم هویتی تأثیر می‌گذارند.

نخست، ظرفیت حرفه‌ای و سازمانی تئاتر کودک است. تحقق ظرفیت‌های ارتباطی و هویتی مستلزم هماهنگی عوامل تولید، از جمله نویسنده، کارگردان و بازیگر، و برخورداری از توان حرفه‌ای و مدیریتی مناسب است. ضعف انسجام سازمانی، اجرای راهبردهای ارتباطی و هویتی را با چالش مواجه می‌کند. دوم، ویژگی‌های فردی، خانوادگی و فرهنگی مخاطب است. تجربه‌های خانوادگی و فرهنگی، آگاهی پیشین و زمینه‌های شناختی و عاطفی کودک بر دریافت و تفسیر پیام‌های هویتی اثر می‌گذارند؛ بنابراین، دریافت کودک از تئاتر مستقل از زمینه‌های فردی و اجتماعی او نیست.

سوم، سطح هم‌اندیشی و گفتمان مشترک میان کنشگران تئاتر کودک است. درک مشترک نویسندگان، کارگردانان و برنامه‌ریزان فرهنگی درباره چگونگی پرداختن به هویت ملی، هماهنگی اهداف ارتباطی، محتوای نمایش و شیوه اجرا را افزایش داده و از پراکندگی محتوایی و ناهماهنگی در فرایند تولید می‌کاهد.

در مجموع، شرایط مداخله‌گر نشان می‌دهند تحقق ظرفیت هویتی تئاتر کودک علاوه بر متن و اجرا، به آمادگی حرفه‌ای تولیدکنندگان، زمینه‌های مخاطب و هماهنگی میان کنشگران وابسته است.

جدول ۵. شرایط مداخله‌گر مؤثر بر تقویت هویت ملی در تئاتر کودک

مقوله اصلی	مفهوم	کدهای استخراج شده	داده خلاصه شده
ظرفیت حرفه‌ای و سازمانی	آمادگی رسانه‌ای و سازمانی	ساختار تئاتر، ظرفیت اجرایی، مدیریت رسانه	ضرورت آمادگی ساختار تئاتر برای انتقال مفاهیم هویتی
	انسجام ساختار تولید	هماهنگی عوامل، نقش عناصر تولید، انسجام	هماهنگی میان نویسنده، کارگردان و بازیگر در تولید پیام
ویژگی‌های مخاطب	زمینه‌های فردی و خانوادگی	اعتقادات، تربیت خانوادگی، انگیزه کودک	تأثیر محیط تربیتی کودک بر آمادگی برای پذیرش هویت ملی
	پیش‌دانسته‌های فرهنگی	آگاهی تاریخی، فرهنگ ملی، پیش‌دانسته	تأثیر دانش قبلی کودک از مفاخر ملی بر درک نمایش
سطح گفتمان مشترک	هم‌اندیشی حرفه‌ای	هم‌اندیشی، تفاهم فکری، مشارکت جمعی	ضرورت اجماع نظر هنرمندان درباره شیوه‌های انتقال هویت
	انسجام در گفتمان هویتی	درک مشترک، اهمیت ملی، اجماع فکری	تأثیر وجود یا فقدان گفتمان مشترک بر همسویی پیام‌های نمایش

۵-۶. الگوی نهایی تقویت هویت ملی در تئاتر کودک

پس از شناسایی دریافت کودکان از عناصر هویت ملی، مؤلفه‌های ارتباطی تئاتر کودک، تمایزات رسانه‌ای و شرایط زمینه‌ای و مداخله‌گر، مقوله‌های استخراج شده در قالب الگوی نهایی سامان‌دهی شد. پدیده محوری مدل، «تقویت و درونی‌سازی هویت ملی کودکان از طریق نظام ارتباطی تئاتر کودک» است. در این الگو، عناصر ارتباطی، راهبردهای آموزشی و مدیریتی، شرایط زمینه‌ای و عوامل مداخله‌گر در تعامل با یکدیگر فرایند هویت‌یابی و پیامدهای ارتباطی و فرهنگی را شکل می‌دهند.

بر اساس یافته‌ها، «برجسته‌سازی هویت ملی در رسانه تئاتر کودک» و «مهارت‌های ارتباطی و انتقال پیام هویتی» مهم‌ترین شرایط علی‌اند. این شرایط از طریق همسوسازی علایق کودک با اسطوره‌ها و قهرمانان ملی، جذاب‌سازی تجربه تئاتری، برجسته‌سازی ارزش‌هایی مانند شجاعت، تعلق ملی و احترام به نمادهای ملی و استفاده هدفمند از متن، بازیگری، صحنه و نشانه‌های نمایشی تحقق می‌یابند. بنابراین، تقویت هویت ملی حاصل هم‌افزایی محتوای هویتی و شیوه‌های ارتباطی تئاتر است.

در سطح راهبردها، «راهبرد آموزشی» و «راهبرد مدیریتی» شناسایی شد. راهبرد آموزشی شامل ایجاد انگیزه برای یادگیری مفاهیم فرهنگی و هویتی، الگودهی رفتاری، آگاه‌سازی، برنامه‌ریزی و طراحی تجربه یادگیری غیرمستقیم است. راهبرد مدیریتی نیز بر منابع انسانی متخصص، تأمین منابع مالی و حمایتی و تولید محتوای مناسب تأکید دارد. بنابراین، ظرفیت ارتباطی تئاتر بدون پشتیبانی آموزشی و مدیریتی لزوماً به پیامد هویتی منجر نمی‌شود.

در سطح شرایط زمینه‌ای، «تأمین شرایط و بستر ارتباطی مناسب»، «الگو و مستندسازی هویت ملی»، «تولید محتوا و پیام هویتی» و «جوّ ملی، فرهنگی و اجتماعی» قرار دارند. این شرایط شامل طراحی محیط مناسب اجرا، حمایت نهادی، سرمایه‌گذاری، استفاده از بازی، موسیقی و روایت‌های ملی، بازنمایی قهرمانان و اسطوره‌ها، تولید نمایشنامه‌های باکیفیت، ایجاد رقابت فرهنگی و شکل‌دهی به محیط یادگیری هویت است.

در بخش شرایط مداخله گر، «عوامل فردی و ملی مؤثر بر دریافت پیام» شناسایی شد. ویژگی های روانی - اجتماعی، تربیت خانوادگی، اعتقادات، انگیزه، تجربه زیسته، سن و آگاهی تاریخی و فرهنگی کودک بر دریافت و تفسیر پیام های هویتی اثر می گذارند. از این رو، پیام هویتی نتیجه ای از پیش تعیین شده نیست، بلکه در تعامل میان ویژگی های اثر، شرایط ارتباطی و زمینه مخاطب شکل می گیرد. پیامدهای مدل نیز در سه محور «تسهیل هویت پذیری»، «ارزش آفرینی فرهنگی» و «پویایی و خلاقیت تئاتر کودک» قابل جمع بندی است. در مجموع، ارزش افزوده الگوی پیشنهادی در صورت بندی نظامی به هم پیوسته از محتوای هویتی، سازوکارهای ارتباطی، راهبردهای آموزشی و مدیریتی، شرایط زمینه ای و ویژگی های مخاطب است.

جدول ۶. الگوی نهایی عناصر ارتباطی تئاتر کودک در تقویت هویت ملی

مقوله انتخابی	زیرکد	نمونه داده خلاصه شده از مصاحبه خبرگان	نوع کد
برجسته سازی هویت ملی	همسوسازی علایق کودک با اسطوره ها	پیوند عاطفی کودک با قهرمانان، داستان ها و اسطوره های ملی	شرایط علی
	جذاب سازی تجربه تئاتری	استفاده از طراحی صحنه، نور، صدا، لباس و موسیقی برای افزایش اثرگذاری	
	برجسته سازی مفاهیم ارزشی	تأکید بر مفاهیمی چون شجاعت، احترام، فروتنی و تعلق ملی	
مهارت های ارتباطی و انتقال پیام	ارتقای مهارت های ارتباطی	استفاده هدفمند از متن، بازیگری، صحنه و نشانه های نمایشی	شرایط علی
	تعامل مؤثر با مخاطب کودک	توجه به گروه سنی، دریافت بازخورد و فهم پیام توسط کودک	
راهبرد آموزشی	آموزش پذیری از رسانه تئاتر	ایجاد انگیزه در کودکان برای یادگیری مفاهیم فرهنگی و هویتی	راهبردها
	ایده پردازی و الگودهی رفتاری	ارائه الگوهای عینی از ارزش ها و هنجارهای ملی در قالب نمایش	
	آگاه سازی از پیامدهای هویت	آگاه سازی از پیامدهای مثبت هویت ملی به زبان کودکان	
	برنامه ریزی و سیاست گذاری	تدوین سیاست های منسجم برای ارتباط مؤثر و افزایش مشارکت	
	طراحی تجربه یادگیری غیرمستقیم	تدوین شیوه های تعامل غیرمستقیم برای درک مفاهیم	
راهبرد مدیریتی	منابع انسانی متخصص	بهره گیری از بازیگران، کارگردانان و نخبگان آشنا با آموزش هویت	شرایط
	منابع مالی و حمایتی	تخصیص بودجه پایدار برای تولید تئاتر با محتوای هویتی	
	منابع محتوایی	تولید نمایشنامه ها، داستان ها و مستندهای مرتبط با هویت ملی	
تأمین شرایط و بستر	شرایط محیطی اجرا	طراحی فضای مناسب، دکور، نورپردازی و شرایط	شرایط

زمینه‌ای	روانی کودک		ارتباطی
	سرمایه‌گذاری، سیاست‌های حمایتی و بهره‌گیری از تخصص نخبگان	حمایت ساختاری و نهادی	
	استفاده از بازی، موسیقی، حرکت و روایت‌های ملی برای جذب کودک	ایجاد علاقه‌مندی به تئاتر	
	اجرای نمایشی قهرمانان و اسطوره‌های ملی در صحنه	بازنمایی نمایشی قهرمانان و اسطوره‌ها	الگو و مستندسازی هویت ملی
	نمایشنامه‌ها، داستان‌های ملی، موسیقی، لباس و عناصر بومی	تولید محتوای باکیفیت	تولید محتوا و پیام هویتی
	ترکیب متوازن عناصر هنری و مفاهیم هویت ملی	تنوع و تعادل محتوایی	
	جشنواره‌ها، مسابقات و همایش‌ها برای تولید آثار فاخر هویتی	رقابت و هم‌افزایی فرهنگی	جوّ ملی، فرهنگی و اجتماعی
	افزایش انگیزه کودک برای مشارکت و تجربه یادگیری جمعی	ترویج محیط یادگیری هویت	
شرایط مداخله‌گر	اعتقادات، تربیت خانوادگی، ویژگی‌های روانی و انگیزه کودک	عوامل فردی	عوامل فردی و ملی مؤثر
	آموزش هویت ملی از سنین پایین و آگاهی تاریخی و فرهنگی	عوامل ملی و فرهنگی	
پیامدها	درونی‌شدن ارزش‌های ملی، انسجام اجتماعی و تعلق فرهنگی	تسهیل هویت‌پذیری	پیامدهای نظام ارتباطی تئاتر
	افزایش علاقه به تئاتر، یادگیری مؤثر و بهره‌وری رسانه	ارزش‌آفرینی فرهنگی	
	توسعه خلاقیت، جامعه‌پذیری و کاهش شکاف نسلی	پویایی و خلاقیت تئاتر	

۶. نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف تبیین الگوی عناصر ارتباطی تئاتر کودک با تأکید بر تقویت هویت ملی انجام شد. یافته‌ها نشان داد انتقال مفاهیم هویت ملی در تئاتر کودک فرایندی خطی و صرفاً مبتنی بر ارسال پیام نیست، بلکه نظامی پویا، تعاملی و چندلایه است که در آن معنا از تعامل عوامل تولید، ویژگی‌های رسانه تئاتر و مشارکت فعال کودک ساخته و بازتفسیر می‌شود. بنابراین، هویت ملی در این فرایند حاصل تجربه شناختی، عاطفی و مشارکتی کودک در بستر اجراست.

مهم‌ترین تمایز ارتباطی تئاتر کودک نسبت به سایر رسانه‌های آموزشی و فرهنگی، هم‌زمانی حضور فرستنده و گیرنده، چندکدانه بودن پیام، بازخورد لحظه‌ای و مشارکت فعال مخاطب است. این ویژگی‌ها پیام‌های هویتی را به تجربه‌ای عاطفی، اجتماعی و نمادین تبدیل می‌کنند. کودک در تعامل با بازیگران، روایت، موسیقی، حرکت، نمادها و فضای اجرا در تولید معنا و بازسازی مفاهیم هویتی مشارکت دارد. از این رو، ظرفیت هویتی تئاتر کودک بیش از یک عنصر منفرد، در هم‌افزایی عناصر ارتباطی و مشارکت مخاطب شکل می‌گیرد.

از دیگر یافته‌های مهم، ارائه الگویی ارتباطی است که فرستنده را مجموعه‌ای از عوامل انسانی و اجرایی می‌داند و

پیام را نیز به متن نمایشی محدود نمی‌کند؛ بلکه رمزگان کلامی، دیداری، شنیداری، حرکتی و عاطفی را در انتقال آن دخیل می‌داند. بدین ترتیب، الگوی پیشنهادی ضمن تکمیل الگوهای کلاسیک ارتباط، شکل‌گیری معنا را حاصل تعامل هم‌زمان عناصر ارتباطی و مشارکت مخاطب در رسانه اجرایی تئاتر می‌داند.

دست‌آورد اصلی پژوهش، صورت‌بندی یکپارچه نسبت میان عناصر ارتباطی تئاتر کودک و شرایط مؤثر بر ارتباط هویتی است. الگوی نهایی نشان داد تقویت هویت ملی تنها به کیفیت پیام وابسته نیست، بلکه از تعامل شرایط علی، راهبردهای آموزشی و مدیریتی، شرایط زمینه‌ای و مداخله‌گر و پیامدهای ارتباطی شکل می‌گیرد. در نتیجه، کارآمدی تئاتر کودک حاصل هم‌افزایی طراحی ارتباطی، ظرفیت‌های رسانه‌ای، ویژگی‌های مخاطب و بسترهای فرهنگی و نهادی است.

بر این اساس، مزیت تئاتر کودک در تقویت هویت ملی صرفاً تولید محتوای هویتی نیست، بلکه ایجاد تجربه‌ای تعاملی، عاطفی و چندحسی از هویت است. هماهنگی عناصر ارتباطی نمایش با ویژگی‌های شناختی و فرهنگی کودک، ظرفیت آن را برای اثرگذاری بر دریافت مفاهیم هویتی افزایش می‌دهد؛ در مقابل، ضعف طراحی ارتباطی یا حمایت‌های فرهنگی و حرفه‌ای این ظرفیت را کاهش می‌دهد. البته این یافته به معنای اثبات قطعی درونی‌شدن هویت ملی در همه کودکان نیست، بلکه بر ظرفیت و سازوکار ارتباطی تئاتر کودک برای تقویت این فرایند دلالت دارد.

در مجموع، تئاتر کودک را باید نه صرفاً ابزاری برای انتقال پیام، بلکه رسانه‌ای برای تجربه، تعامل و ساخت معنا دانست. الگوی پیشنهادی با پیوند عناصر ارتباطی، ویژگی‌های رسانه‌ای تئاتر کودک و سازوکارهای دریافت هویتی، صورت‌بندی منسجم‌تری از رابطه میان «رسانه»، «مخاطب» و «هویت» ارائه می‌کند و مبنایی برای سیاست‌گذاری فرهنگی، تولید نمایشنامه‌های هویت‌محور، آموزش هنرمندان تئاتر کودک و برنامه‌ریزی نهادهای فرهنگی می‌باشد.

فهرست منابع

آریایی‌نسب، ا. و سارونی، م. (۱۳۹۵). ادبیات نمایشی: روشی راهبردی برای آموزش کودکان. *گردهمایی انجمن ترویج زبان و ادب فارسی*، دوره ۱۱. <https://elmnet.ir/article/20829137-88929>

اسمیت، آ. د. (۱۳۸۳). *ناسیونالیسم: نظریه، ایدئولوژی، تاریخ* (م. انصاری، مترجم). مؤسسه مطالعات ملی تمدن ایرانی. (چاپ اثر اصلی ۲۰۰۴)

افشاری‌اصل، ا. (۱۳۹۰). تئاتر به مثابه رسانه. *نمایش*، ۱۳ (۱۴۹)، ۶۸. <https://www.maqiran.com/paper/979185>

خلیفه، م. و طاهری، ز. (۱۳۹۷). نقش هنر در هویت‌یابی کودکان پیش‌دبستانی و ابتدایی. *اولین همایش ملی هویت کودکان ایران اسلامی در دوره پیش‌دبستانی*. <https://elmnet.ir/article/21165238-61912>

دادجوی توکلی، س. (۱۳۸۹). *تئاتر به عنوان یک رسانه جمعی*. سمنگان.

دادگران، س. م. (۱۳۸۷). *مبانی ارتباطات جمعی*. فیروزه.

دهقانی، ب. و صابرصلغی، س. (۱۴۰۱). نگاهی بر مبانی نمایشنامه‌نویسی در بالابردن هویت ملی کودک ایران اسلامی. *جستارنامه فرهنگ و هنر اسلامی*، ۲ (۶)، ۲۰-۱. <https://www.jiac.ir/fa/downloadpaper.php?pid=99&rid=12>

[p=A&](#)

ساروخانی، ب. (۱۳۸۲). *جامعه‌شناسی ارتباطات*. اطلاعات.

غلامی، م. ر. و علیزاده، ر. (۱۳۹۶). تحلیل جامعه‌شناختی مفهوم غرور ملی در ایران. *مطالعات ملی*، ۱۸ (۷۲)، ۱۱۹-۱۳۶.

- فدایی حسین، س.ح. (۱۳۸۸). *تئاتر و کودکی: چشم‌اندازی بر مباحث نظری پیرامون تئاتر کودک و نوجوان*. نمایش. فیاضی، ر. (۱۳۹۱). *تئاتر و نوجوانان*. کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- کیانیان، د. (۱۳۸۶). *تئاتر کودکان و نوجوانان*. منادی تربیت.
- کیانیان، د. (۱۳۸۷). *دریچه‌ای به تئاتر کودک در ایران*. نمایش.
- لزگی، س.ح.، و منفردی، ش. (۱۳۸۹). بررسی نقش عناصر بیان نمایشی در تئاتر کودک و نوجوان با رویکرد نمایش‌درمانی. <https://doi.org/10.22059/jfadram.2012.24371>. ۷۹-۷۱، ۳(۴۲).
- ناطق، ش. ز.، و سجادی، م. س. (۱۴۰۰). تأثیرات رسانه بر هویت کودکان و نوجوانان. *پژوهش‌های اسلامی جنسیت و خانواده*، ۴(۶)، ۸۶-۶۷. https://sgf.journals.miu.ac.ir/article_5903.html
- یزدانی، ک. (۱۴۰۰). *تئاتر کودک و نوجوان*. نمایش.
- Al-Hassan, A., & Al-Sayed, M. (2023). The role of the child's theater in promoting national identity for children in early childhood in accordance with the Kingdom of Saudi Arabia's 2030 vision from the teachers' point of views. *Journal of Educational and Psychological Sciences*, 7(15), 19-34. <https://doi.org/10.26389/AJSRP.H061222>
- Ali Youssef, F. A. (2022). The effectiveness of a program based on the use of child education media in developing the national identity of kindergarten child in light of the vision of the Kingdom of Saudi Arabia 2030. *Journal of Positive Psychology and Wellbeing*, 6(6), 4127-4141. <https://journalppw.com/index.php/jpsp/article/view/8118>
- Barrett, M. (2013). *Children's knowledge, beliefs and feelings about nations and national groups*. Taylor & Francis.
- Berlo, D. K. (1960). *The process of communication: An introduction to theory and practice*. Holt, Rinehart and Winston.
- Campano, G., & Medina, C. L. (2006). Performing identities through drama and teatro practices in multilingual classrooms. *Language Arts*, 83(4), 332-341. <https://doi.org/10.58680/la20064880>
- DeVito, J. A. (2022). *The interpersonal communication book*. Pearson.
- Edensor, T. (2020). *National identity, popular culture and everyday life*. Taylor & Francis.
- Erikson, E. H. (2013). *Identity: Youth and crisis*. W. W. Norton.
- Fischer-Lichte, E. (2008). *The transformative power of performance: A new aesthetics*. Routledge.
- Iliescu-Gheorghiu, C. (2024). Children's theatre in L1 and L2 as an intercultural communication tool for educators. *Language Teaching Research*, 24(4), 266-278. <https://doi.org/10.1080/14708477.2024.2338430>
- Jenkins, R. (2014). *Social identity* (4th ed.). Routledge.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. SAGE Publications.
- Mattaini, M. (2020). Creating autistic space in ability-inclusive sensory theatre. *Youth Theatre Journal*, 34(1), 42-54. <https://doi.org/10.1080/08929092.2019.1633719>
- McQuail, D. (2020). *McQuail's mass communication theory* (7th ed.). SAGE Publications.
- Nicholson, H. (2015). *Applied drama: The gift of theatre*. Methuen Drama.
- Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in children* (M. Cook, Trans.; 2nd ed.). International Universities Press.
- Reason, M. (2014). *The young audience: Exploring and enhancing children's experiences of theatre*. Trentham Books.
- Santrock, J. W. (2018). *Life-span Development* (17th ed.). McGraw-Hill Education.
- Schonnemann, S. (2006). *Theatre as a medium for children and young people: Images and observations*. Springer.
- Smith, A. D. (1993). *National identity*. University of Nevada Press.
- Strauss, A., & Corbin, J. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (3rd ed.). SAGE Publications.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
- Webb, T. (2024). *Sensory Theatre: How to Make Interactive, Inclusive, Immersive Theatre* (2nd ed.). Routledge.
- Yilmaz, E. (2025). Cultural identity and ideology in children's media: A comparative analysis of *Caillou* and *Nasreddin Hoca*. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 24(3), 1-8. <https://tojet.net/articles/v24i3/2431.pdf>

References

- Afshari Asl, E. (2011). Theater as media [Teatr be masabeh-ye resaneh]. *Namayesh*, 13(149), 68. <https://www.magiran.com/paper/979185> (in Persian)
- Al-Hassan, A., & Al-Sayed, M. (2023). The role of the child's theater in promoting national identity for children in early childhood in accordance with the Kingdom of Saudi Arabia's 2030 vision from the teachers' point of views. *Journal of Educational and Psychological Sciences*, 7(15), 19-34. <https://doi.org/10.26389/AJSRP.H061222>
- Ali Youssef, F. A. (2022). The effectiveness of a program based on the use of child education media in developing the national identity of kindergarten child in light of the vision of the Kingdom of Saudi Arabia 2030. *Journal of Positive Psychology and Wellbeing*, 6(6), 4127-4141. <https://journalppw.com/index.php/jpsp/article/view/8118>
- Arya'i-Nasab, A., & Sarouni, M. (2016). Dramatic literature: A strategic method for teaching children [Adabiyat-e namayeshi: raveshi rahbordi baraye amouzesh-e koodakan]. *Gerdhamayi-ye Anjoman-e Tarvij-e Zaban va Adab-e Farsi*, 11th conference. <https://elmnet.ir/article/20829137-88929> (in Persian)
- Barrett, M. (2013). *Children's knowledge, beliefs and feelings about nations and national groups*. Taylor & Francis.
- Berlo, D. K. (1960). *The process of communication: An introduction to theory and practice*. Holt, Rinehart and Winston.
- Campano, G., & Medina, C. L. (2006). Performing identities through drama and teatro practices in multilingual classrooms. *Language Arts*, 83(4), 332-341. <https://doi.org/10.58680/la20064880>
- Dadgaran, S. M. (2008). *Principles of mass communication [Mabani-ye erteбатat-e jam'i]*. Firouzeh. (in Persian)
- Dadjouy Tavakoli, S. (2010). *Theater as a mass medium [Teatr be onvan-e yek resaneh-ye jam'i]*. Samangan. (in Persian)
- Dehghani, B., & Saber Solghi, S. (2022). A look at the foundations of playwriting in enhancing the national identity of the Iranian Islamic child [Negahi bar mabani-ye namayeshnameh-nevisi dar bala bordan-e hoviya-e melli-ye koodak-e Iran-e Eslami]. *Jostarnameh-ye Farhang va Honar-e Eslami*, 2(6), 1-20. <https://www.jiac.ir/fa/downloadpaper.php?pid=99&rid=12&p=A> (in Persian)
- DeVito, J. A. (2022). *The interpersonal communication book*. Pearson.
- Edensor, T. (2020). *National identity, popular culture and everyday life*. Taylor & Francis.
- Erikson, E. H. (2013). *Identity: Youth and crisis*. W. W. Norton.
- Fayyazi, R. (2012). *I like theater [T mesle te'atr]*. Kanoon-e Parvaresh-e Fekri-ye Koodakan va Nojavanan. (in Persian)
- Fischer-Lichte, E. (2008). *The transformative power of performance: A new aesthetics*. Routledge.
- Gholami, M. R., & Alizadeh, R. (2017). A sociological analysis of the concept of national pride in Iran [Tahlil-e jame'eh-shenakhti-ye mafhoum-e ghorour-e melli dar Iran]. *Motale'at-e Melli*, 18(72), 119-136. <https://doi.org/20.1001.1.1735059.1396.18.72.7.7> (in Persian)
- Iliescu-Gheorghiu, C. (2024). Children's theatre in L1 and L2 as an intercultural communication tool for educators. *Language Teaching Research*, 24(4), 266-278. <https://doi.org/10.1080/14708477.2024.2338430>
- Jenkins, R. (2014). *Social identity* (4th ed.). Routledge.
- Khalifeh, M., & Taheri, Z. (2018). The role of art in identity formation among preschool and elementary-school children [Naqsh-e honar dar hoviya-yabi-ye koodakan-e pish-dabestani va ebtedayi]. *Avalin Hamayesh-e Melli-ye Hoviyat-e Koodakan-e Iran-e Eslami dar Doreh-ye Pish-Dabestani*. <https://elmnet.ir/article/21165238-61912/> (in Persian)
- Kianian, D. (2007). *Children's and adolescents' theater [Te'atr-e koodakan va nojavan]*. Monadi-ye Tarbiyat. (in Persian)
- Kianian, D. (2008). *A window into children's theater in Iran [Daricheh-i be te'atr-e koodak dar Iran]*. Namayesh. (in Persian)
- Lezgi, S. H., & Monfaredi, Sh. (2010). Examining the role of dramatic expression elements in children's and adolescents' theater with a drama therapy approach [Barresi-ye naqshe anaser-e bayan-e namayeshi dar te'atr-e koodak va nojavan ba ruykard-e namayesh-darmani]. *Honarhaye Ziba: Honarhaye Namayeshi va Musiqi*, 3(42), 71-79. <https://doi.org/10.22059/jfadram.2012.24371> (in Persian)
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. SAGE Publications.
- Mattaini, M. (2020). Creating autistic space in ability-inclusive sensory theatre. *Youth Theatre Journal*, 34(1), 42-54. <https://doi.org/10.1080/08929092.2019.1633719>
- McQuail, D. (2020). *McQuail's mass communication theory* (7th ed.). SAGE Publications.
- Nateghi, Sh. Z., & Sajjadi, M. S. (2021). The effects of media on the identity of children and adolescents [Ta'sirat-e resaneh bar hoviya-e koodakan va nojavanan]. *Pazhuheshhaye Eslami-ye Jensiyaat va Khanevadeh*, 4(6), 67-86. https://sgf.journals.miu.ac.ir/article_5903.html (in Persian)
- Nicholson, H. (2015). *Applied drama: The gift of theatre*. Methuen Drama.
- Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in children* (M. Cook, Trans.; 2nd ed.). International Universities

- Press.
- Reason, M. (2014). *The young audience: Exploring and enhancing children's experiences of theatre*. Trentham Books.
- Santrock, J. W. (2018). *Life-span Development* (17th ed.). McGraw-Hill Education.
- Saroukhani, B. (2003). *Sociology of communications [Jame'eh-shenasi-ye ertebatat]*. Ettela'at. (in Persian)
- Schonmann, S. (2006). *Theatre as a medium for children and young people: Images and observations*. Springer.
- Smith, A. D. (1993). *National identity*. University of Nevada Press.
- Smith, A. D. (2004). *Nationalism: Theory, ideology, history [Nasyonalizm: nazariyeh, ideoloji, tarikh]* (M. Ansari, Trans.). Mo'asseseh-ye Motale'at-e Melli-ye Tamaddon-e Irani. (Original work published 2004) (in Persian)
- Strauss, A., & Corbin, J. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (3rd ed.). SAGE Publications.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
- Webb, T. (2024). *Sensory Theatre: How to Make Interactive, Inclusive, Immersive Theatre* (2nd ed.). Routledge.
- Yazdani, K. (2021). *Children's and adolescents' theater [Te'atr-e koodak va nojavan]*. Namayesh. (in Persian)
- Yilmaz, E. (2025). Cultural identity and ideology in children's media: A comparative analysis of *Caillou* and *Nasreddin Hoca*. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 24(3), 1-8. <https://tojet.net/articles/v24i3/2431.pdf>